Drugi članki in prispevki UDK: 34:004(091)

50 LET PRAVNE INFORMATIKE V SLOVENIJI

Anton Tomažič,
univerzitetni diplomirani pravnik, ustanovitelj in solastnik ter nekdanji vodja razvoja pri družbi IUS Software (Lexpera)

1. UVOD

Pravna informatika je obstajala že toliko časa, kot obstaja pravo, le da je bil njen medij papir (če zanemarimo njeno kameno dobo). Pravniki (in drugi) so morali pač ustrezne pravne norme, njihove izvedbe in komentarje najti v ustreznih knjigah, pri tem pa so si gotovo pomagali tudi na kakšne iznajdljive načine, o katerih se nam danes še sanja ne.

2. V 30 LETIH OD OSNOV DO E-OBJAVLJENIH PREDPISOV ZA VSE

Že leta 1973 je potekalo sodelovanje pri projektu Jugoslovanski pravni informacijski sistem. To vem, ker sem se takoj po diplomi oglasil pri profesorju Lovru Šturmu in ga povprašal, v kateri službi bi jaz kot pravnik lahko imel stik z računalniki. Leta 1974 takih možnosti pač še ni bilo veliko, pa vendar mi je dal dobro priporočilo: Biro za organizacijo in metode pri tedanjem »ministrstvu« – Republiški sekretariat za pravosodje in občo upravo, kjer so se ukvarjali z uvajanjem računalništva v javno upravo. Tam sem šel takoj na tečaj Cobola in kot pravnik užival v delu sistemskega analitika. Takrat sem se seznanil s projekti pravnih informacijskih sistemov in po enem letu ugotovil, da noben tak sistem nima niti najmanjše možnosti za uspeh, ker so bili vsi po vrsti administrativno načrtovani in vodeni. Seveda so požrli velike količine denarja, vendar mi je bilo jasno, da je kakovostna informacijska storitev le tista, ki temelji na komercialnih načelih. Za to pa tedaj v Sloveniji ni bilo niti najmanjših možnosti, kot je tudi ni bilo za druge oblike podjetniške pobude.

Kot praktični pravnik v Titovih zavodih Litostroj, kamor sem presedlal, sem si najprej sam vzdrževal svoj »informacijski sistem« v obliki zvezka, kamor sem

zapisoval podatke o predpisih in njihovih spremembah. Ker sem si pri izdelavi čistopisov zakonov pomagal tudi s striženjem in lepljenjem spremenjenih stavkov v osnovno besedilo, je kolega, ki je bil Srb, to metodo označil kot »resavska škola«, saj naj bi na podoben način delovali že v 15. stoletju menihi pri prepisovanju besedil. Ko sem spoznal, kako hitreje lahko najdem želene pojme, če imam besedilo v digitalni obliki, sem si hitro omislil prvi »register predpisov« … na Atariju, in njegove prednosti z veseljem kazal tudi drugim kolegom pravnikom.

Moja strast do računalnikov je morala počakati do konca 80. let dvajsetega stoletja, ko je komunizem začel propadati zaradi svoje gospodarske neučinkovitosti in je bila dovoljena zasebna pobuda. Ko so se pojavili osebni računalniki, je bila sproščena ustvarjalnost tudi za tiste ljudi, ki niso imeli dostopa do velikih sistemov ali so celo živeli v državah, kjer ni svobodnega podjetništva. Tako je bilo tudi v mojem primeru: Sinclaire, Atari, XT, AT, Macintosh … Najprej igračkanje, kmalu pa tudi prvi pravi koristni programi. Skupaj s prijateljem Markom Krečičem sva v »najinih garažah« izdelala prve komercialne programe, med njimi tudi zelo kompleksnega PRAKSA-PC – Pravne, kadrovske in splošne aplikacije na PC-ju. Poleg urejevalnika besedil je vseboval že tako (v DOS-u) napredne funkcionalnosti, kot so delo v oknih, prilagodljive datoteke, serijska pisma, in celo razvedrilno igrico. V takrat edinem softwarskem »podjetju« MikroAdi so prevzeli distribucijo programa, najina kontaktna oseba pa je bil Janez Janša.

In ko sva leta 1988 (točen datum bodo poučeni bralci sami uganili) z Markotom prišla na dogovorjeni sestanek v MikroAdo, Janeza ni bilo. Še dobro pa se spominjam zariplega Igorja Bavčarja, ki je po telefonu že snoval svoj »Odbor za izpustitev Janeza Janše«. Nisem še slutil, da sem priča zgodovinskim dogodkom, vendar pa sem se takoj aktivno vključil. Na svojem skromnem računalniku sem hitro sprogramiral velik napis »Free Janez Jansa« in ga nesel Bavčarju, da ga je obesil na vrata odbora. Sledile so demonstracije, javni protesti, internacionalizacija … Slovenska pomlad je tudi mene tako zrevoltirala, da sem dal odpoved v Litostroju in postal samostojni podjetnik.

Takoj leta 1988 sem ustanovil podjetje IUS SOFTWARE, leto pozneje pa že pognal IUS-INFO kot prvi komercialni pravni informacijski sistem. Za tiste »predinternetne« čase je bil izredno napreden, saj je med drugim omogočil tudi sprotno komuniciranje med pravniki, prek »Diskusijske liste PRAVNIKI«, ki se je v različnih oblikah ohranila še do danes.

Podjetje, kjer sem bil vodja razvoja, še danes uspešno posluje in se širi ter je privabilo tudi tuje investicije in ima zdaj v treh državah že več kot sto zaposlenih. Mednarodni sklad Royalton Capital Investors II L.P je delnice IUS SOFTWARE pridobil tudi od mene, ker sem svoj delež zmanjšal na manj kot 10 odstotkov v sedanji družbi LEXPERA.

Vizionarji, ki s(m)o v 80. letih dvajsetega stoletja prepoznali ogromen potencial in koristnost digitalne tehnologije, s(m)o sicer takrat kar pogumno začeli s podjetniškim pristopom, vendar je bilo potrebnih še kar precej let in prizadevanj za ozaveščanje kolegov, kako si lahko povečajo produktivnost in konkurenčnost. V okviru Društva pravnikov v gospodarstvu je v ta namen delovala računalniška sekcija, za katero je dal pobudo dr. Mirko Ilešič. Organizirali smo veliko izobraževalnih tečajev in seminarjev na temo »Pravnik in računalnik«. O tem smo veliko pisali tudi v Pravni praksi. V okviru portoroških Dnevov slovenskih pravnikov od leta 1982 dalje pa smo kar celo desetletje organizirali in vodili »Računalniško delavnico«. Pomembno vlogo je pri tem odigral tudi Janez Toplišek, ki je vodil izobraževalne tečaje v družbi MikroAda ter izdal nekaj priročnikov za urejanje besedil.

Na podoben način, kot smo organizirali seminarje »Pravnik in računalnik« tudi po vsej Jugoslaviji (enkrat smo Macintoshe, Atarije, Comodorje in AT-je s čolnom vozili celo na Brione), smo delovali tudi v Portorožu. Zaprosili smo komercialne dobavitelje, da so nam posodili računalnike in drugo potrebno opremo ter vse lepo namestili v posebno veliko dvorano Avditorija (kjer so tedaj potekali Dnevi slovenskih pravnikov) in tam z veseljem sprejemali kolege ter jim razlagali, brez česa odslej sploh ne bodo mogli biti (delati). Priznam, da nas je večina računalniških navdušencev v tisti računalniki delavnici prebila dneve od jutra do večera in da drugih rednih predavanj sploh »povohali nismo«. Obiskal in pohvalil nas je celo tedanji predsednik Milan Kučan. O aktivnostih na Dnevih slovenskih pravnikov v Portorožu in tudi o vseh drugih novostih Sekcije za računalništvo je redno poročala Pravna praksa, najprej pod vodstvom »legendarnega« odgovornega urednika Dušana Skoka, pozneje pa predvsem njegovega naslednika Deana Zagorca, s pomočjo takrat novinarjev-urednikov Irene Vovk in Boštjana Koritnika.

Naj omenim še prvi program »*paperless office*« (tako imenovana brezpapirna pisarna), ki smo ga v družbi IUS SOFTWARE naredili za družbo SKB Nepremičnine & Leasing d.o.o. že leta 1994. Naročil jo je direktor Franci Gerbec, ki je tudi sicer vedno v okviru Zveze društev pravnikov v gospodarstvu Slovenije podpiral vsa prizadevanja v smeri modernizacije pravniškega poklica.

Družba IUS SOFTWARE je vedno sodelovala tudi pri digitalizaciji slovenske uprave, pravosodja, Vlade ter Državnega zbora in ta proces pospeševala. Portal IUS-INFO uporabljajo pri svojem delu številni upravni delavci in sodniki od vsega začetka leta 1989, posebno pa še po prehodu na internet leta 1994 – in vse do danes. Vendar ni šlo le za enosmerno naročniško razmerje, temveč tudi za pogodbeno urejeno strokovno pomoč pri modernizaciji državnih organov. Najprej so bili številni naročeni na »zakone na disketi« (kot Služba družbenega knjigovodstva že od leta 1989), pozneje pa vse več na CD-ROM-u. Prvi

register predpisov v elektronski obliki je prevzel tudi Uradni list RS in ga s pomočjo družbe IUS SOFTWARE začel izdajati leta 1996. Skupni projekt Uradni list RS »On-line« iz leta 1997 vsebuje vse vidike problematike elektronske obdelave besedila, elektronskega založništva in publiciranja ter nekatere posebnosti objavljanja. Takšno sodelovanje je omogočilo, da je bila Slovenija ena prvih držav, ki je omogočila prost in brezplačen dostop do pravnih predpisov vsem državljanom kot enega temeljnih pogojev za pravno državo, tj. leta 2001.

3. PRAVO JE ZA »POMOČ« UMETNE INTELIGENCE KOT NALAŠČ

»Daj mi podatke in dal ti bom pravico« – tako so že stari Rimljani postavili osnove pravne informatike! Zato ni čudno (je pa zelo pohvalno), da so na takratnem Ministrstvu za pravosodje ta izrek vzeli za moto velikega mednarodnega dogodka, ki ga je Slovenija organizirala v okviru svojega predsedovanja EU. Mednarodna konferenca »e-Justice & e-Law 2008« je v Portorožu od 1. do 3. junija 2008gostila približno 400 udeležencev.

Konferenca je utrdila pomembno vlogo, ki jo je Slovenija že tedaj (še?) imela na področju pravne informatike v najširšem smislu. Postalo je jasno, da ne bo dovolj, če se bodo sodišča in javna uprava modernizirala le v smislu izboljšanja »pisarniškega poslovanja« in medsebojno povezanih registrov, temveč se bodo morala dati pravna besedila vse bolj prepoznati računalniku, ki bo iz njih tako lahko »iztisnil« veliko več in tako dosegel tudi veliko večjo učinkovitost. Tisti, ki smo to spoznali že pred tem, smo se že intenzivno ukvarjali z uvajanjem umetne inteligence v pravo.

V zadnjih nekaj letih pa so se pravne informacije (v elektronski obliki) neverjetno razširile, odprle tudi vsem drugim državljanom, tako kot tudi vse druge javne informacije. Internet je pravno informatiko povsem »demo(s)kratiziral«, multipliciral in medsebojno povezal. Nove generacije se osnov računalništva naučijo že v osnovni šoli, splošne informatike v srednji, študenti prava pa se pravne informatike (posebej) ne učijo, temveč jo vsakodnevno uporabljajo. Tako kot ne hodijo na posebne tečaje za mobilno telefonijo, naj bi bili tudi pravno-informacijski pripomočki dovolj preprosti in prijazni za uporabo, da jih lahko hitro »osvoji« vsak povprečno »informacijsko pismeni« uporabnik. Vsem državljanom so brezplačno dostopne vse osnovne (u)pravne informacije, kar se jim seveda zdi samo na sebi razumljivo. Pravniki, ki potrebujejo več teh informacij, pa imajo na voljo profesionalne storitve, ki jim prihranijo veliko časa – tako kot jim ga IUS-INFO.

Vsi trendi zadnjih let in predvsem tudi praksa iz ZDA, kjer imajo najdaljšo tradicijo »pravne informatike«, kažejo naslednje: čim več je (bo) na internetu prostih (pravnih) informacij, večja je (bo) – za profesionalce – potreba po komercialnih informacijskih ponudnikih, ki vse to prefiltrirajo, očistijo, sortirajo, povežejo in prijazno postrežejo. In zato tudi Westlaw ter Nexis-Lexis vodita na čelu velike in (vse bolj) pomembne industrije – pravne informatike. Zdrava in prosta podjetniška pobuda bo seveda poskrbela za tolikšno uporabniško prijaznost in preprostost, da morda ne bo potrebe po kakšnih posebnih (splošnih) usposabljanjih in diplomah uporabe računalnika v pravu.

Morda pa bi bila vendarle koristna ali vsaj zanimiva naslednja napoved starega vizionarja: tako kot si udeleženci sedanjih Dnevov slovenskih pravnikov ne morejo več predstavljati pravniškega dela brez računalnikov, si udeleženci Dnevov slovenskih pravnikov leta 2030 ne bodo več mogli predstavljati pravniškega dela brez – umetne inteligence!

Zato sem že leta 2004 dal pobudo za mednarodni projekt komercialnega pristopa k razvoju umetne inteligence v pravu AI-in-Law in smo celo ustanovili mednarodno družbo AI-in-Law Future Technologies LLC. Ko so me v intervjuju za Dnevnik vprašali: »Pa ne, da nam bodo sedaj sodili računalniki?«, sem jim (pred 13 leti) odgovoril:

> »Zakaj pa ne? Ali mislite, da bi bili nesposobni ali celo pristranski? Prav nasprotno! V Ameriki so ugotovili, da v povprečju (beli) sodniki obsodijo črne kriminalce na 20 % višje zaporne kazni, kot pa bele. Pa verjetno niti ne namenoma, ampak podzavestno. Računalniški sodnik pač glede barve kože storilca ne bi imel niti najmanjšega (podzavestnega) predsodka. Da o raznih političnih vplivih niti ne govorimo … Pa da se ne boste ustrašili: računalniki nam (še dolgo) ne bodo sodili, bodo pa lahko odlični (neprecenljivi!) delovni pripomočki – sodnikom. Že v okviru zgoraj omenjenega našega projekta bomo v zadnji fazi prišli do kompletnega računalniškega osnutka sodbe – z obrazložitvijo vred! Kar pomislite, s koliko različnimi spremenljivkami se mora spopasti sodnik (samo predpisov, judikatov in drugih pravnih dokumentov na IUS-INFU je že preko milijon!). To je tako, kot pri šahu: sprva so še zmagovali ljudje, sedaj pa že dolgo računalniki. Umetna inteligenca pa je zelo napredovala tudi v medicini in je že dokazano, da – če so vneseni vsi podatki o simptomih – računalnik poda zanesljivejšo diagnozo, kot jo lahko zdravnik.«

4. SKLEP

Pravo je med najprimernejšimi področji človeškega delovanja za uvajanje umetne inteligence, saj je načeloma vse določeno s pravnimi pravili in pred-

pisi. Zato je skrajni čas, da se izrabijo nove tehnološke možnosti za to, da se dajo pravna besedila računalnikom prepoznati – (kaj njihovi posamezni deli POMENIJO) – in obogatiti s koristnimi meta podatki. Taki moduli umetne inteligence bodo v pravu postali osnove za vse nadaljnje modernizacije ter informatizacije (povečanje učinkovitosti!) pravosodnih in upravnih sistemov. Ob tem pa se bo povečala tudi kakovost vseh vrst pravnih besedil, vključno z normativnimi akti.